STEPLERDE IŞIK KAYNAKLARI: ABAY (İBRAHİM) KUNANBAYEV

Mustafa HOPAÇ*

Abay Kunanbayev (1845-1904) Kazakistan'ın Semey ilinde dünyaya geldi. Küçük yaştan itibaren düşüncelerini yazıya döktü. Sağlam bir medrese eğitimi aldı. Doğu kültürü yanında Batı kültürünü de çok iyi öğrendi. Doğu-Batı edebiyatlarını inceledi. Arapça, Farsça ve Rus dilini öğrendi. Eserlerini genellikle Arap harfleri ile telif etti. Araştırmalarını halkın içinde deney ve gözleme dayanarak gerçekleştirdi.

Toplumsal olayları incelerken son derece objektif davrandı. Küçük yaşta başlayan ve büyüyen halkına olan sevgisi her eserinde göze çarpmaktadır. Abay için önemli olan halkların toplumsal refahı ve özgürlükleridir. Toplumun yenilenmesi, ilerlemesi netice itibarıyla bilime dayalıdır. Onun Kazak halkına ve Kazakistan7a olan sevgisini 'Kazağım', 'Kazakistan'ım' ve 'Hayranım' isimli şiirlerinde görmek mümkündür.

Abay Kunanbayev'in en çok korktuğu durum halkının bölünmesi, fırkalara ayrılması, birbirine düşmesi ve bunun sonucunda parçalanması, zayıf düşmesidir. Onun gençliğine hitabe yazısının içeriği birlik ve beraberliktir. Abay'ın toplumsal teorisi insanların yardımlaşması, birbirini sevmesi, birliktelik, uzlaşma ve hoşgörü üzerine kurulmuştur.

Abay'a Göre Toplumsal Çözülme (Anomi); toplumun dağılması, önce toplumun içinden başlar. Kendi içinde sapmaları önleyememiş toplumların dağılmaları kolay olur. Birlik ve beraberliği sürdüremeyen toplumlar çözülür. Abay. Halkına ilerlemenin yolunun deney ve gözleme dayalı bilimden geçtiğini anlattı. Toplumun her ferdi eğitilebilir varlıklardır. Bunun aksini iddia edenleri '*Usul ve adab bilmez nadanlar*'[1] olarak değerlendiriyor. Ona göre insan felsefesinin temelini, insanın mahiyeti nedir? İnsan nasıl meydana geldi? Nereye gidiyor? Gibi sorular oluşturuyor.

Abay'ın dünya görüşü hümanizm kaynaklıdır. Sevgi ve hoşgörüye dayalı prensiplerle örülü bir dünyası vardır. Onun ideali ve gençliğe öğüdü; dünyadaki bütün insanları din, dil, ırk, düşünce ayırımı yapmadan sevebilmektir. Kazak toplumunun varoluş kaynaklarının en önemlisini oluşturan Abay, karizmatik yapısıyla toplumun ufkunu açtı.

---

* Bilimler Akademisi Arş. Gör. Almatı.

1 Abay Kunanbayev, Kara Sözler 37, Almaata 1993, s.78.

Toplumların temel taşı insan ve aile, Abay'ın ideal, model toplumunun da yapıtaşıdır. Abay'a göre insan madde ve ruhtan müteşekkil varlıktır. Varoluş özü takip eder. Öz, kalubelada aşkın varlık tarafından yaratılmıştır. Allah formları bu özlerden sonra var etti. Abay'a göre varlık anlamlı belli bir gayeye göre dünyaya gönderilmiştir. Bu gönderiliş ve yaradılış bir takdire, ölçüye göre belirlenmiştir. Yine Abay'a göre evrende tesadüfler zinciri değil tevafuklar zinciri (uygunluk) caridir, bu uygunluk sonsuz irade ve güç sahibi müteal varlık tarafından meydana getirilir.

Evrendeki düzeni ve güzelliklere yaratan Allah, muhatap olarak en mükemmel yarattığı insanı, yeryüzünün mirasçısı seçmiştir. Canlı cansız bütün varlıklar insanın emrine amade kılınmıştır. İnsan israf etmeden bu yapıyı değerlendirmek zorundadır. Abay: '*Ölse ölür tabiat, adam ölmez.*'[2] Sözleriyle insanın madde ve ruhtan müteşekkil doğal bir yapıya sahip olduğunu anlatıyor. Yani insanın maddesi ölür, çürür, ruhu baki kalır, yaptıkları-ettikleri ruhla birlikte mana olarak baki kalır.

Yunus'un '*Bir ben vardır benden içeri*' dediği benlik (şahsiyet) düşüncesi Abay Kunanbayev'de de karşımıza çıkıyor. Abay'ın '*Meni men, meni kimin*'[3] kavramlarında kişilik, şahsiyet felsefesi anlatılmaktadır. Benlik madde ve ruhtan teşekkül ediyor. Yunus'unn benden içeri dediği şey, Abay'da 'meniki' olarak tezahür eder. Yani biri özdür. Şahsı oluşturan parçalardan biri, diğeri ise maddedir.

Ruh cesedi ayakta tutan güçtür. Bediüzzaman'a göre ise ruh: '*Vücudu harici giydirilmiş cami hakikatlar külliyet kesbetmeye müsait bir kanunu emridir.*"[4]'Ruh alemi emirdendir, yani maddeden mürekkep değildir. Ruh'ta bir kanundur fakat ruh şuurludur. Diğer kanunların ise hayat ve şuuru yoktur.'

Bediüzzaman'a göre kişiye, şahsa verilen Ene (benlik) iki türlü algılanmaktadır. Bunların biri kıyas, yani benlik aslında ölçülüdür. Bir anahtardır. Bu anahtarı iyi kullanırsa evrenin gizli kalmış bütün sırları açılabilir. Evrenin sırlarını keşfeder insan. İnsan küçültülmüş bir evren, evren ise büyültülmüş bir insan. O halde ene'sini keşfeden insan evreni keşfeder. İnsandaki madde-ruh dualitesi gibi evren de bu dualiteye sahiptir. Yani evrende maddi ve manevi varlık siferlerinden oluşur. Yıldızlar galaksi, nebüloz gibi varlıklar maddi siferi oluştursa boş kalan manevi siferi de Allah'ıh yarattığı manevi varlıklar doldurur. Bu iki alem iki zıt kutup gibi aynı bünyeyi paylaşırlar. Nasıl insanın varlığı ruhla kaim ise evrenin varlığı da Cenab-ı Hakk'ın yarattığı evrenin ruhu hükmündeki manevi varlıklara kaimdir. Allah evrende abes hiçbir şey yaratmamıştır.

Benliğin ikinci kısmında ise, insanın kibirlenmesi, gururlanması, kendini yaratıcı kabul etmesi yatmaktadır. Eğer benlik (enaniyet) birinci anlamı ile işletilir,

---

[2] A. M. Nisaanbayev, Abay Felsefesi, Almaata 1993, s.16.
[3] a.g.e., s.16.
[4] Bediüzzaman Said Nursi, 29. Söz.

değerlendirmeye tabu tutulursa insan 'ben, küçük irademle bir kısım icraatlar yapıyorum demek Allah külli iradesi ile evreni yaratıyor, sürekli genişletiyor' diye bir kıyaslama yapar. Evet bu manada benlik Allah'ın büyüklüğünü anlamaya bir vasıta iken, ikinci anlamda insanı Firavunlaştıran bir çizgiye girer ki bu tehlikedir.

Abay'a göre insan meselesi dendiğinde, insanın dünyayla olan alaka-ilişkisi birlikteliği dünyada sürdüğü ömür ve ömrünün manası gibi meseleleri akla getirmektedir. İnsan kendini bildiği ölçüde model varlık haline gelebilir. Kendini tanıyamamış, mahiyetini anlayamamış insan tipi, nötr bir varlıktır. Oysa kendini bilen model insan kendini toplumun birlikteliği, egemenliği için gayret sarfedendir.

Model insan (parasattı) üstün insan ve idrak sahibidir. Gayesizlik ve başıbozuk insanın en amansız düşmanıdır. Yaşadığı her anı değerlendirebilen insan model olmaya namzettir. Herkes kendi oto kontrolünü yapabilmeli, başkasının beninde kendini aramamalı, insan kendi benini kendi kendinde aramalıdır.

Abay'ın etik prensiplerinden biri de 'adam ol' prensibidir. Şiirlerinde '*Nadanlığalarga boy berme, şın sözbenen ölseniz*'[5] sözleriyle insanın kendini tanıyıp adam olmalı, akıllı hareket edip insanlığa faydalı olmalıdır. Birinci şart; nadanlıktan (cahillikten) kurtulmaktır. İkinci şert; insanın kendi yaratıcısını tanımasıdır. Yaratıcıyı tanımayan cehaletten kurtulamamıştır.

Abay'a göre adam olmaya adım atan kendini bilmiş, tanımış daha sonra da rabbini tanımıştır. Üçüncü kategoride insan, insanlık boyasıyla boyanmalı, hem bu nadanlıktan kurtulmak için şarttır. Bu ayırım yapmadan bütün canlıları sevmektir. İnanç, dil, din, ırk ayırımı, mezhep ayırımı yapmadan sevmektir. Karşılıksız menfaat duygusuna (pragmaya) kapılmadan sevebilmektir. Abay buna '*Adamgerşilik*' (insanlık) der.

Mevlana'nın bir ayağını dairenin merkezine, yani İslami prensiplerden sapmadan diğen ayağıyla bütün varlığı taradığı, sevdiği gibi bir şey bu. Yine Yunus'un 'Yaratığı severiz Yaratandan ötürü' ifadesi aynı odak noktasında temerküz eder.

İnsanlığa faydalı olma yönünde Abay ufak bir kerpiçle de olsa yararlı olmayı önerir. İnsanın bir eseri olmalı, en önemli eserse gençliktir. Gençliğe yapılan en önemli yatırım sevgi ve hoşgörü payandalı olmalıdır. İnsan yaratılış itibariyle en güzel şekilde yaratıldığından onu yaratandan dolayı saygıya layıktır. Bu saygı insanın sadece formuna değil, aynı zamanda ruhunadır da. Abay bu konuda anlaşılmadığını ifade eder: "*Kalbimin ta derinliklerinde dal ve benim gizli anlaşılmayan halimi düşün.*"[6] der.

Estetik olarak insan ve evren olması gerekenin en güzeliyle, ölçüyle yaratılmış bu kadar mükemmel yaratılan varlığa karşı sevgi de aynı çizgide olmalı.

---

[5] A. M. Nisanbayev, Abay Felsefesi, s.17.

[6] a.g.e., s.21.

Abay'a göre, Erinmek tembelperverlik başarının düşmanıdır. İnsan her zaman her yerde her an çalışmaya, öğrenmeye hazır olmalı; isteksizlik, gayesizlik, başıbozukluktan şiddetle kaçınılmalıdır. Fert ve toplum için fakirliğin kaynağı bu tür sıfatlardır (Tembellik).

İnsanın kendini kontrol etmesi hata yapmadan önce olmalıdır. İnsan önce kendi kendini kontrol etmeli, sonra başka fertlerin toplumun kontrolüne yönelmelidir.

Ölçütü; yeme, içme, gezme ve her alanda caridir. Ölçülü olmanın ölçüsü utanmak ve arlanmaktır. İnsanın kanaatkâr olması da mezkur sıfatlara bağlıdır. Utanan insan her aklına geleni yapamaz. 'Utanmazsan istediğini yap' sözü bunun belgesidir. Bir anlamda adam olmak ölçülü olmaktır, iktisatlı ve hoşgörülü olmaktır.

Abay'ın sevgi. Merhameti vicdan kaynaklıdır. Sevgi evrenseldir. Bütün insanlığa hizmet etmek, barışı korumak vicdanı sağlam kişilerin karakterleridir. Bozgunculuk, terör ve anarşi vicdanı tefessüh etmiş ruhların vasfıdır.

İnsanı insan yapan, mahiyetindeki güzellik hamurudur. İnsanı baştan çıkaran yine mayasındaki kuvve-i gadabiyye ve şeheviyyedir. Mahiyetindeki güzelliği, akliliği işleten varlık sırrına ermiş, istemeyen kadavralaşmıştır. İnsan fıtratı yalan söylemez, içindekileri dışına sızdırır. Faydalı ve aydınlatıcı fikirler saf ve temiz nurlu kalplerden çıkar. Baykuşlar harabelerde, bülbüller gül bahçelerinde yaşarlar.

Abay'a göre güzel, tabii olandır. İnsanın tabiatına uygun olandır (asemi, ademi, sulu) sevmek tabii halde ve tabii olanı sevmektir. (Ademilik) Güzelin ölçüsü insanla tabiat arasındaki perdeleri kaldırmaktır. İnsan yapmacık sun'i olana yaklaştıkça güzellikten ve iyilikten uzaklaşır. Sadelik, iktisat, tabii olma yapay davranışlardan uzaklaşma, estetik açıdan çok önemlidir.

İnsanın en güzel fıtratta yaratılmış, yaratılanların içinde estetik açıdan en üstünüdür. İnsanın bu yapısını değiştirmeye kalkması, fıtratını bozması tabii olandan uzaklaşmaktır ki bu Abay'a göre çirkinliktir. Allah insana diğer varlıklardan farklı olarak akıl vermiş, akıl tabiata uygun kullanılmalıdır. Tabiatta dengenin bozulması insanın aykırı hareketinden kaynaklanır.

Canlılar arasındaki düzen, tabiattaki düzene uygun yaratılmış, en basitinden bir türün yok edilmesi, çevre kirliliği, kimyasal ve biyolojik zehirlenmeler dengeyi bozar. Bütün canlılar (arılar, tavşanlar, karıncalar, fareler, yılanlar, aslanlar vb.) belli ölçüde tabiata serpilmiştir. Bunların sayısıyla insan oynarsa yani onlardan herhangi birinde azaltma ya da çoğaltma yoluna gidilirse denge bozulur. Tabii güzellik yok olur. Sonuçta hastalıklar, hava kirlilikleri, fıtrat bozuklukları tezahür eder.

Yine Abay'a göre güzel, aynı zamanda faydalı olandır. İnsana faydası olmayan şeyler hoşa gitse, zevk verse de güzel sayılmaz. Örneğin uyuşturucular, alkollü içkiler, gayri meşru yaşantılar insana haz verir, insanın hoşuna gider ama faydalı olmadığından bunlara biz güzel diyemeyiz. Güzel hoşa gitmenin yanında faydalıysa güzeldir.

Güzelliklere kavuşmak insana doğuştan verilmiş değildir. İnsan doğarken istidatlı doğar, fakat her terbiye ile bu istidatlarını geliştirir. İnsan ömür boyu öğrenmeye muhtaç bir varlıktır. Hayvan terbiye edilmiş olarak doğar, hayvan doğar doğmaz, uçar, yürür, koşar kendine öğretilenleri tatbik eder. Arı doğuştan bal yapmayı, inek süt yapmayı vs. bilir ve uygular. Sevk-i tabii ile hareket ederler. İnsan çocukluktan mezara kadar öğrenir, tekamül eder, iyiyi de öğrenir, kötüyü de, güzeli de, çirkini de. Abay'a göre bütün öğrencilerin terbiye süzgecinden geçirilmesi gerek. İyinin, güzelin ölçüsü nedir? İnsanlığa faydalı olandır. Kötülük, çirkinlik tatbik edilmemelidir. Toplum kötülüğün öğretilmemesi için önlem almalıdır. En güzel önlem eğitimdir.

Abay'ın etik ve estetik prensiplerinin temelinde yatan diğer bir husus reform, yenilik, değişikliktir. O bunu şöyle ifade eder:

"Dünya koskoca bir göl
Zaman ızdırap veren yel
Daha önce göçüp giden Ağalar
Sonra gelecek çocuklar, yeğenler
Hepsi Kezek Kezek gelir giderler"

Evrende sürekli büyüme ve genişleme, yenilenme var. Dünya koca bir göl, sürekli yenileniyor. İçindeki insanlar kezek kezek gelen gidiyor, zamanını tamamlayan göçüp gidiyor. Sabit kalan bir şey yok gibi, her şey tazeleniyor. Zaman yel gibi uçup gidiyor. Geçen zaman, saliseler, sadiseler geri gelmiyor. Değişmeyen (özgörmeyen) ancak Allah, bu yüzden Allah'ın kendisi desözü de hak gerçek (Allah(ın özü de ras sözü de ras)[7]. İnsan her gün belki her an maddesi itibariyle yenileniyor (özgörüyor) hücreleri, düşünceleri, tabiatı yenilenme içinde, insan yenilenme süreci içerisinde elinde olanları tabiata uygun, faydaya uygun yönlendirirse mutlu olur. Herakletios'un 'İnsan bir ırmakta iki defa yıkanmaz, her şey akar' sözü aynı düşüncenin ifadesidir. Yaenilik insanın vazgeçemeyeceği unsurdur.

'Abay sadece (ağartıcı) aydın düşünür değil, geçmiş ve geleceği sentezleyen bir düşünürdü.'[8] Evet Abay, doğunun bilimi ve ruhani hazzını tatmış, içine sindirmiş yenilik çığırı açarak batıdaki yenilikleri doğuyla mecz etmiş, kaynaştırmıştır. Bu yüzden Kazak halkının ufkunu açan ışık insanlardan birisi olarak anılmaktadır.

Kazak halkı Abay'ı en büyük şair ve filozofları olarak anarlar. Okullarında Abay Yolu, Abay'ı tanıma ve tanıtma dersleri konulmuştur. Abay'ın en önemli özelliklerinden biri, yenilikçi olmasının yanında geçmişine saygılı olması, gelecek geçmiş arası sağlam bir köprü kurmasıdır diyebiliriz.

---

[7] a.g.e., s.22.
[8] a.g.e., s.22.

Sadece kendini düşünen bencil insan, insanlar ve Allah tarafından sevilmezler. Toplum için, başkaları için emek sarfeden insan, Allah ve insanlar tarafından sevilir.

Abay için insan problemleri meselesi felsefenin birinci meselesi olmalıdır. Çünkü bütün evren ve içindeki varolanlar insan emrine amadedir. İnsan olmazsa evrenin manası olmazdı. Her şey insan ve insanlık için var edilmiş, insan varoluşun anahtarıdır.

Kazak düşünürlerine göre Abay, teist bir aksiyon adamıydı. Analarından hür doğan insana esaret yakışamazdı. Bunun için düşüncelerin harekete dönüşümü özgürlük zorunluydu. Yıllarca sömürge altında kalmış Kazak toplumu er geç hürriyetine kavuşacaktı. Buna Abay gibi diğer düşünürler de inanıyorlardı. Şiirlerinde hep bu temalar işlendi.

Kendi dillerini konuşmak, yazmak yıllarca yasaktı. Dini düşünceleri söylemek ve yaşamak yasaktı. Bütün bu yasaklar Kazak toplumunun aksiyonuyla ortadan kaldırıldı.

Abay ontolojik problemleri teistik formlarda çözüme kavuşturdu. Çünkü O, 'hem manı jaratkan kuday bar"[9] her şeyi yaratan Allah var sözüyle varlığın, varoluşun ilk sebebi Allah'ı kabul ediyor. "*birinin hikmeti var birinin sebebi var*"[10] sözüyle de varlığın hikmetsiz ve başıboş yaratılmadığını anlatıyor. Abay'a göre Allah, ezeli ve ebedi varlıktır. Mutlak hürriyet ve ilim sahibidir. Mutlak işitici ve görücüdür.

Kader meselesinde iyiliği ve kötülüğü yaratan Allah'tır. Fakat işlettiren değildir. "Caksılıkkı camandıkkı caratkan Kuday lakin kıldırgam emes"[11] Allah ateşi, suyu, güneşi yarattı. Ateşin, suyun zararları ve faydaları var. İnsanlığın hizmetine kullanılırsa faydalı, zararına kullanılırsa zararlıdır. Şeytanı da yaratan Allah, melekleri de yaratan Allah'tır. Fakat insan hangisine tabi olursa ona göre ceza ve mükafat görür. Abay din felsefesiyle alakalı görüşlerini, Kara Sözlerinde izah ediyor.

İnsanlığın temelinde sevgi, adalet ve azim yatmaktadır. İnsan her şeyden önce insanları ve canlıları sevmesini öğrenecek, insanlar arasında adaleti sağlayacaktır. Muhabbetsiz dünya boştur: .

"Yüreğin akıl suvatı
Muhabbet kılsa Teniri Uşun"[12]

---

[9] a.g.e., s.27.
[10] a.g.e., s.28.
[11] a.g.e., s.30.
[12] a.g.e., s.71.

Sevginin, muhabbetin şartı Allah için sevmektir. Kızmanın şartı da Allah içindir. Yani Allah için sev, Allah için buğzet, Allah için işle. Her şey onun rızası için yapılmalı. Her ne olursa varlık alanına çıkarsa Onun izniyle çıkar. Allah dilemeden, istemeden hiçbir canlı kendi kendine oluşamaz, evveli de sonrayı da mekanı da yaratan hep O'dur.

"Muhabbetpen caratkan adamzattı
Sen de süy ol Allah'ı candan tellî"[13]

Allah insanı sevgi çamurunda yarattı. Sevgiyle yoğurdu var etti. O halde sana düşen Allah'ı kendi varlığından daha çok sev. O'nun emir ve nehiylerini unutma. Sevgi insan yaratılmadan önce de vardı. Allah'ın özü, kendisi sevgiyle doludur. Allah'ın rahmeti, sevgisi, merhameti, kızmasından, öfkelenmesinden daha önde gelir.

Bir (Ağartuşu) aydınlatıcı düşünür olarak Abay'ın kendine ait veciz sözleri var. Kazak halkı bu sözlerin çoğunu belleğinde muhafaza etmiştir. Örneğin:

"İnsanın nasıl bir kişi olduğu bu işe nasıl başladığından bilinir, nasıl bitirdiğinden değil." Yani insan başlamak bitirmenin yarısıdır deyip işe koyulur, harekete başlarsa bu da kendi değerini ortaya koymuş olur. Aksi halde sadece sözle ve plansız programsız işe başlama o kişinin yapısındaki eksikliği ortaya çıkarır.

Diğer taraftan bir başka sözünde dilenciliği ve tembelliği alışkanlık haline getirenler için 'Tok dilenci insan şeytanı' der. Çalışmak, alın teri, emek kutsaldır. İnsan gücü yeterken dilenmemelidir. Hele dilenciliği ihtiyacı yokken yapmak şeytan sıfatıdır Abay için.

Tembellik ve tembelperverlik olmaması gereken sıfat. İnsanların maddi ve manevi sıkıntı çekerken bir köşeye çekilip sofuluk yapmak, hareketsiz kalmak, kötü örnek olmaktır. Allah insanı yeryüzüne tembel tembel otursun diye göndermemiş, en güzel çalışmak, güzel ve faydalı şeylerle meşgul olmaktır.

"Haram yemekten kötülük görmeyen kalmaz
İnsanlar çalışmayı devlet bilmeli
Halk bozulursa şeytanın işi kolaylaşır"[14]

Kazanmadan yemek, hırsızlık yapmak, soygunculuk, tefecilik, karaborsacılık yapmaktan kim kötülük görmez ki. Toplumun her ferdi bu olguları kendi yapısından değerlendirmeye tabi tutmalıdır. Her fert demeli ki, acaba benim kazancım, yaşam

[13] a.g.e., s.76.
[14] A. Kunanbayev (İbrahim), Çıkarmalar, Almaata 1994, s.188.

biçimim başkalarına zarar veriyor mu? Komşum ve akrabalarım benden memnun mu? Kazancımda haram var mı? Her devlet demeli ki halkım devletini seviyor mu?

Halkın toplumsal kuralları tanımaması karmaşayı doğurur. Toplum rahatça yıkılabilir. O halde adalet, çalışmak, yardımlaşmak gibi evrensel prensiplere sahip çıkılmalıdır.

Abay'ın dünya tanımında toplumsal refah ve bilimsel gelişme, düşüncesinin omurgasını teşkil eder. İnsanlığın evrensel tekamülü gelişmesi üzerinde durdu. Milletlerin birbiriyle yardımlaşmasını, yani küresel barışı savundu. Hep bir dünya hümanizmi kurmayı amaç edindi.

Dünyayı karanlıktan kurtarmak için bilim ve hoşgörü, sevgi birlikteliği kaçınılmaz dedi. Yasaklarla dolu yıllarının ızdırabını birlikte tattı. Kazak halkı yüzlerce mezalim gördü. Kazak erkekleri insafsızca katledildi. Kurşuna dizildi. İnsanların cesetleri çöp yığını gibi kamyonlara doldurulup çöplüklere gömüldü. Abay bu kadar sabırlı, ızdırap çekmiş milletinin istikbali için çalıştı. Zamanın her anını değerlendirip kaybedilen günlerin kazanılması ve halkının gülmesi gerekiyordu. Bugün Kazak halkı özgürlüğüne, vatanına kavuştu.

Şimdi bütün Kazak halkı Abay'ın çizdiği yolda ilerlemekle aynı zamanda Abay'a olan minnet borçlarını ödemeye çalışıyorlar. Her Kazak çocuğu, genci, ihtiyarı, kadını, erkeği Abay'ı çok iyi tanır ve sever.

Abay, Hoca Ahmet Yesevi'nin yolunu takip etti. Aynı kaynaktan su içtiler. Ahmet Yesevi Hazretleri alperenlerini Anadolu'ya gönderdi. Alperenler Anadolu'da manevi ruhla bütünleşti. Yerküre yıllarca hoşgörüye sahip oldu. Şimdi Anadolu alperenleri dünyanın her yerine gitti. Yerkürenin sadece insanları değil bütün canlı cansız varlıkları onların hoşgörü ve merhamet kokan nefesini bekliyor.